

Kompetentné paradejiny slovenského divadla

Competent Parahistory of Slovak Theatre

Martina ULMANOVÁ (ed.). *Ach, gubernia neobmedzených možností! Martin Porubjak o divadle a spoločnosti*. Bratislava : Divadelný ústav, Bratislava, 2023. 712 s. ISBN 978-80-8190-110-2.

DAGMAR INŠTITORISOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Monografií, odborných publikácií či štúdií o dramaturgoch je v slovenskej vydavateľskej činnosti mimoriadne málo. Výber z textov Martina Porubjaka (1944 – 2015), ktorého vydanie je ďalším veľkým počinom bratislavského Divadelného ústavu, je o to vzácnejší. Zmapovanie jeho práce by pritom bolo možné i vo väčšom rozsahu, ako o tom v *Slove editora* píše zostavovateľka výberu a autorka koncepcie knihy Martina Ulmanová: z Porubjakových mnohopočetných textov „by sa dala zostaviť kniha politických komentárov a glos, knihy osobných spomienok na zaujímavých ľudí, s ktorými sa priatelil a spolupracoval, kniha cestopisných črt – a, samozrejme, kniha, a nie jedna, o divadle“. (s. 9)

Aj keď sa to vzhľadom na rozsah knihy (sedemsto deväť strán, a to vo formáte B5!) zdá paradoxné, s uvedeným tvrdením sa dá iba súhlasiť. A to nielen preto, že každý ďalší text by zvyšoval komplexnosť a ucelenosť tohto, už teraz ojedinelého, výberu písomných prác významného reprezentanta slovenského divadla s kozmopolitným, veľmi otvoreným divadelným myslením, ale hlavne preto, že by poskytol ešte hlbší ponor do Porubjakovho myslenia. Pretože bol nielen dramaturgom, ale aj režisérom, dramatikom, scenáristom, prekladateľom, pedagógom, publicistom, politikom a v neposlednom rade teatroológom – historikom, teoretikom a kritikom.

Ale i predložené texty umožňujú čitateľovi sledovať, ako sa dramaturgické myslenie

Martina Porubjaka prejavuje pri analýzach konkrétnych divadelných inscenácií či dramatických textov, a uvažovať o tom, kde kladie dôraz pri divadelnej práci s nimi. Z každého článku cítiť, že Porubjak bol mimoriadne vzdelaným divadelníkom, či už išlo o domácu i zahraničnú teatrologiu alebo znalosť divadelných hier. Nie sú to, samozrejme, iba tieto dve roviny divadelnej existencie Martina Porubjaka, cez ktoré sa dá výber čítať. V jeho vlastných textov vyplýva, a *Slovo editora* i dva sprievodné príspevky umiestnené pred samotným výberom (Jana Wild: *V „poli mnohých napätí“*, Karel Král: *Don Martin de la Bratislava*) to priamo pomenúvajú, že ho treba vidieť aj ako homo politica. A to nielen pre jeho, pomerne krátko trvajúcu, funkciu podpredsedu vlády Slovenskej republiky (1991 – 1992), ale hlavne pre jeho občiansku, spoločenskú, kultúrnu a politickú angažovanosť od vysokoškolských štúdií až do obdobia jeho skonu. Napokon, aj názov knihy je citátom titulu jednej z Porubjakových publicistických reflexií, napísanej v roku 2009 pre prílohu denníka *Sme* (Fórum), v ktorej sa venoval hľadaniu paralel medzi aktuálnym dňom na Slovensku a Gogolovým *Revízorom* (s. 585 – 588).

Rozhodovanie editorky knihy, ktoré z Porubjakových textov vybrať, muselo byť skutočne zložité. Okrem iného aj preto, lebo musela prečítať a preštudovať obrovské množstvo jeho publikovaných i doteraz

nepublikovaných prác, ktoré zároveň reprezentujú mimoriadnu šírku jeho záujmov. Či už písal o domácom alebo zahraničnom, profesionálnom či amatérskom divadle, o inscenáciách alebo divadelných hrách, o dobových súvislostiach ich vzniku, o politických alebo súkromných kontextoch mnohých udalostí v slovenskom a českom divadelníctve, jadro jeho úvah sa vždy upieralo k divadlu ako k umeniu, ktoré jediné umožňuje vytvoriť z „pozerajúcich sa“ spoločnosť.

Výsledkom editorkiných úvah je také členenie výberu, z ktorého je možné ľahko dedukovať, kým bol Martin Porubjak ako súkromná osoba, t. j. pre aké vlastnosti a osobné etické preferencie bol známy vo verejnom priestore, aké mal vedomosti o divadle a spoločnosti, ktorých divadelných umelcov v slovenskom a českom kontexte si najviac vážil a prečo, aké témy boli pre neho nielen typické, ale aj nevyhnuté v rámci jeho holistického prístupu k divadlu a životu. Ide napríklad o časť názvom *Autor o sebe*, ktorá – popri iných textoch – obsahuje Porubjakovo až fascinujúce rozprávanie o jeho divadelnej a politickej ceste (bolo uverejnené v sérii článkov v Divadelných novinách v roku 2011). Do pomerne obsiahlej časti *O priateľoch* patria jeho rozhovory či charakterizácie tvorby a spolupráce týkajúce sa Milana Lasicu a Júliusa Satinského, Mariána Labudu, Martina Hubu, Jozefa Cillera, Ľubomíra Feldeka, Romana Poláka, Aleša Votavu, Václava Havla, Milana Lukeša a ďalších.

V rade textov sa Martin Porubjak ukazuje ako majster v charakterizácii herectva, citlivý iniciátor rozhovorov, neúprosne ostrý kritik nepresnej a neprofesionálnej kritiky či znalec „neformálnych“ divadelných štruktúr. Dodnes veľmi podnetnou ostáva napríklad jeho štúdia *Od slova cez pohyb k syntéze. (Divadlá malých javiskových foriem na Slovensku v rokoch 1960 – 1985)*, ktorá bola publikovaná v doteraz po obsahovej a vecnej stránke neprekonanom zborníku editorky Jaroslavy Čajkovej s názvom *Estetika a štruktúra malých javiskových foriem* (Osvetový ústav Bratislava, 1986). Z hľadiska dobového divadelného kontextu sú obzvlášť významné jeho texty o Bertoltovi Brechtovi, nemecky píšucich dramatikoch, referencie o zahraničných festivaloch... Je ťažké ich

hodnotovo hierarchizovať, každý z nich je nielen významovo opodstatnený a fundovaný, ale otvára ďalšie a ďalšie dvere k premýšľaniu, prípadne ponúka témy k inscenovaniu či písaniu.

V súvislosti s politickým kontextom je dôležité aspoň rámcovo upozorniť na texty, v ktorých Porubjak zachytáva atmosféru šesťdesiatych rokov minulého storočia, normalizáciu, obdobie okolo Nežnej revolúcie, rozdelenie Československej republiky či nasledujúce roky až do jeho úmrtia. Osobitnú pozornosť si zaslúži štúdia *Divadlo ako reflexia národných mýtov* (s. 462 – 467), ktorá bola publikovaná v roku 1976 v Slovenskom divadle. Za ňu je umiestnený prepis strojopisu analýzy Rudolfa Mrliana (pochádza z pozostalosti Martina Porubjaka), ktorá bola prerokovaná na Ideologickej komisii ÚV KSS v rámci bodu č. 1 programu: *Rozbor časopisu SD za roky 1975 – 1978* (s. 468 – 471). Komparácia poskytuje možnosť pozrieť sa na kvalitu Porubjakovej štúdie súčasnými, t. j. necenzurovanými očami, a zároveň očami dobového politického „korektora“.

Veľkým kladom výberu je aj publikovanie Porubjakových doteraz neuverejnených textov z jeho pozostalosti, ktorá stala súčasťou archívu Divadelného ústavu. Škoda iba, že súčasťou knihy nie je aj pripojenie editorkou zmieneného bibliografického zoznamu, hoci pracovného a neúplného, ktorý má viac než 1 500 položiek (s. 10). Uľahčil by bádanie ďalším záujemcom o Porubjakovu prácu.

Predložená voľba textov dokazuje, že Martin Porubjak bol mimoriadne skúsený rétor a zároveň obhajca res theatrum – či už išlo o veľmi rozmanité žurnalistické žánre, t. j. o glosu, divadelnú kritiku, reportáž, rozhovor a i., alebo o divadelno-vedné štúdie publikované vo vedeckom časopise Slovenské divadlo, prípadne odborné články recepčného alebo autorského (dramaturgicko-analytického) charakteru uverejňované v mnohých časopisoch i denníkoch na Slovensku a v Českej republike, ako aj v bulletinoch k inscenáciám, ktoré dramaturgoval alebo režíroval. Jeho autorský štýl je rozpoznateľný – pojmovo presný, významovo jasný, takmer dokonale vytvárajúci predstavu o téme, ktorej sa venoval. Priviedla ho k nemu určite nielen teoretická divadelno-vedná a autorská erudovanosť obohatená o znalosti

uvažovania a písania o divadle, ale aj priama skúsenosť s divadelnou tvorbou v nemecky hovoriacich krajinách. Mal mimoriadny talent pre vysvetľovanie dôležitosti divadla, jeho tém – bez ohľadu na to, či išlo o objasňovanie dramaturgickej koncepcie, problematických stránok inscenácie režisérom alebo hercom, alebo o divadelno-kritické písanie o záporoch a kvalitách videného, počutého a čítaného.

Je potrebné oceniť tiež snahu vydavateľa, osobitne editorky, o upresnenie niektorých Porubjakom zverejnených informácií z faktografického hľadiska v poznámkach pod čiarou. Čítanie knihy uľahčuje aj členenie jednotlivých častí predelmi, ktoré sú tvorené výstižnými citátmi niektorého zo zaradených textov (grafický dizajn Nora Nosterská). Publikáciu uzatvára informačne nasýtený profesijný životopis Martina Porubjaka od Matúša Marcinčina, niekoľko civilných fotografií s významnými osobnosťami slovenskej i českej kultúry a umenia a *Menný register*. Po obsahovej stránke majú rezervy texty Jany Wild a Karla Krále, ktoré majú uviesť čitateľa do myslenia a tvorby Martina Porubjaka. Sú menšieho rozsahu než by sa očakávalo od odborných textov a chýbajú v nich aspoň stručné charakterizácie (prípadne zovšeobecňujúce analýzy) všetkých

základných polôh Porubjakovho profesionálneho pôsobenia – dramaturgie, réžie, prekladateľských stratégií atď. Majú primárne adoračný charakter, používajú štýl laudatia a osobných spomienok. Na druhej strane, oba sú silnou motiváciou pre oboznámenie sa Porubjakovými textami.

Knihu vybraných statí Martina Porubjaka obsahuje mnoho poznatkov, ktoré vysvetľujú rôzne kontexty oficiálnych dejín slovenského a českého divadla a kultúry. Je veľmi živým, sugestívnym a presvedčivým čítaním i vďaka tomu, že sa v nej z hľadiska autorského štýlu takmer v ideálnej miere prepája osobná (Porubjakova) skúsenosť divadelného praktika s divadelným dianím doma i vo svete s dobovým, t. j. spoločenským, kultúrnym a politickým životom. Po publikáciách ako *Horák – Polák. Hovory o divadle* (Slovart, 2020) a *Teatermacher* (Divadelný ústav, 2024), ktoré sa hlavne formou rozhovorov venujú dvom významným slovenským režisérom, Romanovi Polákovi a Lubomírovi Vajdičkovi, je *Ach, gubernia neobmedzených možností! Martin Porubjak o divadle a spoločnosti* ďalšou knihou, ktorá významne prispieva k poznaniu nášho divadelného umenia.